

KÖNYVSZEMLE

Harangi Attila – Löki Viktor: *Debreceni civisházak és lakóik nyomában*.
Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen 2022. 296 oldal. ISBN: 978-963-9946-15-6

LOVRA Éva* könyvismertetője

Beérkezett: 2023. december 30. • Elfogadva: 2024. február 2.

© 2024 A Szerző

A *Debreceni civisházak és lakóik nyomában* kötet személyes történet. Azok személyes története, akik létrehozták (kutatták, feltárták, fényképezték, írták), személyes története azoknak a debrecenieknek, akiket megszólaltattak, akiknek öröksége megszólal. S kicsit ezáltal a miénk is, akik idegenként vagy a házak és a város ismerőiként átlapozzuk vagy belemélyedve elolvassuk a könyvet. A kettősség folyamatosan jelen van, hiszen nehéz, szinte lehetetlen olyan könyvet írni, ami mindenkihez szól: idegenhez, városlakóhoz, szakemberekhez, legyen az építész, történész, városépítész, kultúrantropológus vagy csak érdeklődő.

A szerzők, Harangi Attila és Löki Viktor 2019 és 2021 között 21 civisház és lakói történetét dokumentálták. A munka építészeti és városépítészeti kutatásának része viszont olyan előzményekre tekint vissza, mint Harangi építész mérnöki tanulmányai, ahogy írja is a *Debrecen házai* blogján: „2016 őszén a Rákóczi utcán egy ház megőrzését kaptuk feladatként. A ház történetének szomorú befejezése után határoztam el, hogy komolyabban szeretnék foglalkozni a témával, így a mesterképzésen a diplomamunkámnak választottam Debrecen civis lakóházainak újragondolását.”¹ A 2019-ben megvédett mestermunka elsődleges eredményei átdolgozva és újabb kutatási eredményekkel kiegészítve, megjelennek a kötetben is. Harangi személyes indíttatása nemcsak a téma választásán érződik, az elsődleges források felkutatása, a részletesség és kidolgozottság tudományos monográfia irányába tolja a kötetet: a házak építéstörténete és 18–20. századi építőik története mellett a 20. század során végzett átalakítások dokumentálása, a lakóik története is meglevenedik.

A *debreceni civis lakóházak* című első fejezet (Harangi Attila) röviden bemutatja a civiseket, és Balogh István 1973-ban megjelent könyvére (*A civisek világa*) visszautalva, értékítéletet is megfogalmaz: „A XIX. század közepétől nemcsak belső tulajdonságaik, de külső hatások miatt sem tudták megújítani hagyományait, nem tudtak integrálódni az új, kapitalista világba, így sorsuk magában hordozta az eltűnésüket.” (15. old. – itt és a továbbiakban az ismertetett könyv oldalszámaira hivatkozom.) Az idézett mondat előrevetíti, hogy a civis lakóházakat nem lehet, illetve nem szabad a lakóik figyelembevétele nélkül kutatni, hiszen azok nagyban hozzájárultak

* Debreceni Egyetem, Műszaki Kar, Építőmérnöki Tanszék, 4028 Debrecen, Ótmető utca 2–4. E-mail: lovra.eva@eng.unideb.hu

¹ <https://www.debrecenhazai.hu/impresszum> (Utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

ezeknek az épületeknek az egyéni „cívís” voltához, amely tipológia a lakóik nélkül talán nem is állná meg a helyét csak építészeti típusként. A fejezet a cívisházak két fő típusát különbözteti meg, az oldalhatáron álló népi lakóház, illetve a zártosorú vagy hézagosan zártosorú polgári lakóház. Ezek és további változatai képekkel illusztrálva és röviden jellemezve szintén e fejezet részei. A leírásokat és településtörténetet, amelynek fókuszában a cívisházak kialakulása áll, a „kezdetektől” (az első írásos emlékektől) a várossá válás időszakán (a 18. század második felétől a 20. század elejéig), illetve az átalakulás (20. század) korszakán keresztül vezeti napjainkig. A tipikusnak tekinthető cívisházak a 20. század elejéig épültek, ahogy Harangi írja, az 1920-as években elindult egy modernizációs folyamat. *„Az 1930-as években már Debrecenben is megjelent az európai modern építészet, ami a lakóház építészetben elképesztő kontrasztot és váltást jelentett nagyjából egy évtized leforgása alatt.”* (35. old.) 2021-ben, amikor befejezték a kötet előkészítését 1460 cívisház maradt Debrecen belvárosában, míg a kutatás kezdete, 2018 óta 80 házát bontottak le. A fejezet zárásaként Harangi egy nagyon fontos összegző felismerést tesz, miszerint a házak megőrzését a városszerkezet átalakulása nehezíti meg leginkább, s egységes történeti utcaképekről ma már nem beszélhetünk. Ez a gondolat a kötet utolsó fejezetével kapcsolódik össze: két oldalon, képekkel gazdagon illusztrálva, röviden tárgyalva egy cívísnegyed terve elevenedik meg. Pataky Emőke építésmérnök 1982-ben műemlékvédelmi szakmérnöki diplomamunkáját mutatja be az *Egy cívísnegyed 40 évvel ezelőtti terve* című fejezet. Az 1982-ben, közel 500 fotón megörökített épületek nagyobb részét lebontották, a két oldalon tíz képet láthatunk, ezek közül az épületek közül csak néhány maradt meg eredeti állapotában. Pataky Emőke volt a *Debreceni cívisházak és lakóik nyomában* című kötet egyik szakmai lektora, akinek negyven évvel ezelőtt kidolgozott javaslatát egy megőrzendő cívísnegyed kialakítására ma már nem lehetne megvalósítani.

A függelékben, az említett utolsó fejezet mellett az épületek jellegzetes építészeti részleteit bemutató táblák láthatók: oszlopfők (pilaszterfejezetek), kilincsek, kapuk, ablakok és az épületek homlokzatának fényképfelvételei.

Az első fejezet és a függelék keretbe foglalja a művet, és rámutat arra, hogy a kötet egyik célja a katalógizálás, vizuális értékmentés, amely magában foglalja annak a lehetőségét is, hogy a dokumentált épületeket megőrizze a város. Az *Egy cívísnegyed 40 évvel ezelőtti terve* pedig egy figyelmeztetés, hogy ha késlekedünk, akkor már csak a fényképek, felmérések és történetek maradnak. A kötetet 364 fotó és archív dokumentum illusztrálja, ezeknek egy része a cívisházakat, homlokzataik részleteit, utcarészleteket mutat be, a másik pedig a lakóit, az épületbelsőket.

A kötet címe is hordozza a kettősséget: házak és lakóik – lakók a 20. és 21. században. Ahogy megismerjük a településtörténetet és az épületek kialakulásának történetét, kitűnik, hogy az épületekre, főként mai megjelenésükre a lakóik nagy hatással voltak, vannak, talán szignifikantabban is, mint más debreceni épületeknél. Az egykori, az épületek építéskorabeli lakóinak cívís volta ugyanúgy hatással volt az épületalaprajzok, homlokzati részletek kialakítására, az épületek egészére, mint a 20. század történelme, valamint a 20. és 21. századi lakói a házak átalakulására vagy éppen megőrzésére.

Harangi Attila és Löki Viktor 21 épülettel foglalkozik részletesebben, amelyek közül kevés áll műemléki védelem alatt – a Péterfia utca 28. alatti épület kivételt képez. Az egyes épületekkel foglalkozó 21 fejezet felépítése a következő: építés- és telektörténet archív felvételekkel és dokumentumokkal (tervek, térképek) illusztrálva, egykori lakók története (elsődleges források alapján), mai történetek (interjúk a lakókkal) és épületbelső fotói. Az interjúk és az épületbelső fotói már kilépnek a tudományos keretből, a kérdések nem tudják visszaterelni kultúrantropológiai kutatás irányába. Talán nem is ez a cél, hanem annak az építészettörténeti munkának a lazí-

tása, ami megakadályozná, hogy a kötetet csak egy szűk (szakmai és érdeklődő) közeg forgassa. Érdekesekek a történetek, megmutatják az épülettel, várossal való viszonyt, jövőbeni terveket vázolnak és régi történeteket elevenítenek fel. A civisházban való élet a belső fotókon elevenedik meg, amelyek elkészülte nagyfokú bizalomra utal a szerzők, Harangi és Löki, valamint a lakók között. Kicsit zavarbaejtő, hogy néhány képen kitakarják az arcokat (elmosódott arckontúr), majd ugyanazon az oldalon/oldalpáron már élesen látszik ugyanaz az arc egy másik felvételen (107., 108. és 109. fotó). Az interjú forma nem illeszkedik a szövegfolymba, kissé megbontja a leírások egységességét – az interjúk riporttá való átalakítása és a fejezetekbe való integrálása harmonikusabb átmenetet képezett volna az épület leírása – múltja – jelene (lakók) háromszögében.

A kötet egy személyes történet, Löki Viktor személyes története is, hiszen a biológus 2019-ben kezdte el Debrecen utcáit fényképezni (*streetsofdebrecen.hu*), és a kötet epilógusában (Löki Viktor: *A Löki család és a Kígyó utca*) családja és annak Kígyó utcai élete elevenedik meg.

Amikor fellelőzzük a *Debreceni civisházak és lakóik nyomában* kötetet, még a bibliográfiái adatokat bemutató oldal előtt a 21 civisház fotóival és Debrecen óvárosának térképével illusztrált oldalak vannak. A térképaláírás szerint „*Harangi Attila 2018-ban készített civis lakóházak kataszterének a 2021. augusztusi állapotok alapján aktualizált változata*. [ahol] *A barnával jelölt ingatlanokon valamilyen formában még áll egy civisház.*” (001. képaláírás.) A kötet utolsó négy oldalán (*Memento*) képek, a 2018 és 2021 között lebontott 80 civisház listája és ugyanaz a térkép található, mint az első oldalakon, ahol barnával jelölték azokat az ingatlanokat, ahol ma is valamilyen formában áll civisház, piros színnel pedig a három év alatt lebontott civisházakat.

A kutatás befejezése (2021. augusztus) óta eltelt újabb két és fél év...

Open Access nyilatkozat: A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

